

„Miképpen mi is megbocsátunk”

A megbocsátás teológiája és gyakorlata

■ CSERHÁTI SÁNDOR

Bevezetés

Gyülekezetünk egyik tagja évekig nem vett úrvacsorát. Nem azért, mintha ne tartotta volna fontosnak. Ellenkezőleg, nagyon komolyan vette; éppen ez okozta távolmaradását. Az okát tudom, de nem tőle. Közösségünk egy másik, hozzá nagyon közel álló tagjának mondta el, s éppen ezért nem akartam én kezdeményezni az erről való beszélgetést. Nem volt egyszerű lelkipásztori döntés, de valószínűleg ma is erre jutnék. Távolmaradásának oka az volt, hogy valakinek nem tudott őszintén megbocsátani, és így hazudnia, de legalábbis hallgatnia kellett volna a vonatkozó gyónási kérdés kapcsán. Azt pedig már konfirmandusként megtanulta, hogy a méltatlanul vett úrvacsora a kárára, sőt kárhozátára lehet. Mielőtt pedig mindez rendeződhetett volna, egy baleset következtében váratlanul elhunyt. Azóta sem tudom, legalábbis megnyugtató bizonyossággal, hogy mit kellett volna mondanom, ha annak idején engem tisztel meg a bizalmával. Jó felütése lehet a megbocsátás kérdéséről való elmélkedésünknek, ha ki-kí felteszi magának ezt a kérdést.

Miről beszélünk?

A megbocsátás fogalma látszólag nem szorul definícióra. Ha halljuk, azonnal tudjuk, miről van szó. Hogy mégis mennyire szerteágazó, többretegű és soktényezős problémaegyüttessel van dolgunk, akkor derül ki, amikor megpróbáljuk pontosítani, konkretizálni, elképzelni a megbocsátást igénylő, feltételező helyzetet, helyzeteket. Az alapfelszerelés adott, de szinte minden a kiegészítőkön múlik. Már a megbocsátás alanya, illetve címzettje sem mindig egyértelmű. Amikor a jelenlegi országgyűlés alakuló ülésén az új kormányfő bocsánatot kért a bántalmazott gyermekektől az előző kormánynak ügyük eltussolásában játszott szerepéért, mindenki értette, hogy ezt nem a saját nevében teszi, hanem a kormány aktuális vezetőjeként, mintegy pótlólag, hivatalból. Ilyen esetekben nemcsak a bocsánatot kérő szerepe sajátos – tekintve, hogy primer büntudat nem terheli –, de az áldozatok számára sem világos, kivel kerültek interakcióba. Egy hivatalnak nem lehet megbocsátani. Ennek fényében érdemes már az elején elhatározni, hogy vizsgálódásunkat azokra a helyzetekre korlátozzuk-e, ahol – jól beazonosítható – személyek közötti, világosan megragadható konfliktus, bántás, sérelem vagy mulasztás megbocsátása a tét, vagy kiterjesztjük a kérdés közösségi aspektusaira is. Utóbbi esetben mindenesetre erősen feszegetnénk egy LMK-előadás kereteit.

Feltétel nélkül?

A megbocsátásról írt esszéjében Jacques DERRIDA amellet érvel, hogy a gyakorlatban nem létezik, nem létezhet igazi, tiszta megbocsátás (2001, 32. kk.). Egyszerűen azért, mert ha a fogalmat komolyan vesszük, akkor csak az bocsátható meg, ami megbocsáthatatlan. Ha egy tettről vagy mulasztásról azt állítjuk,

hogy megbocsátható, más szóval bocsánatos véték, akkor szükségképpen tudunk valamilyen körülményről, ami indokolja, de legalábbis lehetségessé, elfogadhatóvá teszi a megbocsátást. Ha az elkövető őszintén megbánást mutat, ha kiderül, hogy tette legalább részben magyarázható, megérthető, ha a sértettet már nem foglalkoztatja igazán az eset, vagy nem érzékelhető már a vétékből eredő hátránya, mind olyan tényező, amely a megbocsátás tiszta fogalma felől nézve feltételnek minősül. Ha pedig a bocsánatnak feltétele van, akkor – legalábbis eszmei értelemben – már nem nevezhető megbocsátásnak. Derridára jellemző, hogy egy-egy fogalmat, jelenséget az elméleti határáig feszít, a lehető legsterilebbé elemez. Ha mindenben rá hallgatnánk, a megbocsátás gyakorlati kérdéseit firtatva sem jutnánk túl messzire. A tiszta megbocsátás fogalma ugyanakkor jó viszonyítási pontot, szélső, abszolút értéket kínál a további vizsgálódáshoz. Ha megengedőbbek is vagyunk Derridánál, fontos látnunk, hogy egy-egy esetben a feltételek felé tett engedmények tükrében megbocsátásnak nevezhetjük-e még azt, amivel éppen dolgunk van.

Mit is kellene megbocsátani?

„...kérlek: légy hozzám irgalmas, és bocsásd meg bűnömet” – mondjuk a bűnvaló imádság végén. Mire kérjük itt Isten bocsánatát? Miért az egyes szám? Mindig csak egyetlen bűnöm lenne az úrvacsorához készülve? Vagy általában, a bűnösségemről lenne szó? Akkor miért nem azt mondjuk? Esetleg a bűnös állapotomra utalna ez a fogalmazás? Ezért azonban aligha lehetnék felelős, hacsak nem azokért a konkrét (!) vétkekért, amelyek ebbe az állapotba juttattak. Ha pedig az eredendő bűnről lenne szó – bárhogyan is értelmezzük azt –, dogmatikánk világos útmutatása szerint a keresztség révén az már megbocsátott.

Összefoglalva, ez a gyakran elmondott imádság – szemben a második gyónási kérdéssel – a bűnt olyan átláthatatlan, kibogozhatatlan szövevényként állítja elénk, amelyben hiába is próbálnánk rendet vágni, egyik bűnt a másiktól megkülönböztetni. Ez pedig a megbocsátás útjába is komoly akadályt állít. A lebegtetett, állapotyszerű büntudat némelyeket állandósult, leküzdhetetlen szégyenérzetbe zár (s ezzel manipulálhatóvá tesz), másoknak alkalmat ad arra, hogy saját súlyos vétkeiket belevegyítsék a *mindnyájan bűnösök vagyunk* nagy, relativizáló masszájába. Igazán megbánni csak konkrét, jól beazonosított bűnököt lehet, s valódi, felszabadító megbocsátás is csak ilyen, feltisztult miliőben szület. Persze előfordulhat, hogy nem egyszeri vétkekért, hanem ismétlődő, viselkedés jellegű bűnökért (hűtlenség, indulatosság, lustaság stb.) szorulok bocsánatra, de a véték ténye és természete ilyenkor is jól azonosítható. A bűn tehát mindig aktualitás, és csak ilyen értelemben válhat azzá, lehet valóságos a megbocsátás is. A bűnnek való eredendő kitettségünk hasonlóan fontos kérdését pedig érdemes egy másik, önálló témaként vizsgálni.

Amikor nagyon nehéz

Vannak helyzetek, amikor alig-alig kell ösztökélni a megbocsátásra. Ha a vétkes fél őszintén megbánást mutat, vagy kiderül, hogy nem rosszindulat vezette, ha ráláthatunk a kényszerpályára, amely tettehez vezette, sokszor már azelőtt megesis rajta a szívünk, mielőtt bocsánatunkat kérné. Előfordulhat ilyenkor is, hogy a bántás, a veszteség olyan súlyos, hogy időbe és komoly erőfeszítésbe kerül a megbocsátás, de a vétkes viselkedése legalább nem nehezíti a folyamatot. Igazán olyankor nehéz a bocsánat, ha a másik semmi jelét nem mutatja, hogy megbánta volna vétkét, sőt magát a bántás tényét sem ismeri

be. Megeshet, hogy jogosnak véli tettét, vagy éppen úgy gázolt át rajtunk, hogy észre sem vette. Ha a másíknak nincs búntudata, de még búñősségtudata is alig-alig, lehet-e egyáltalán megbocsátani? Ez nemcsak érzelmi-erkölcsi, de logikai kérdés is. Beszélhetünk-e megbocsátásszituációról, ha a vét-kes fél oldalán elmosódik, sőt meg sem jelenik a véték? Jézus szava és példája mindenesetre feltétlen megbocsátásra ösztökél: „*Atyám, bocsáss meg nekik, mert nem tudják, mit cselekszenek!*” (Lk 23,34)

A legnehezebb azonban a saját búñömet megbocsátani a másíknak. Ha valaki önkéntelenül tanúja lett egy szégyellnivaló, búñös pillanatumnak, vagy éppen egy konfliktusban nekem feszülve kihozza belőlem a gonoszt, amiről nem tudtam, nem akartam tudni, akkor szinte elkerülhetetlen, hogy meg-gyűlöljem ezért. „*Ez a fajta semmivel sem űzhető ki, csak imádsággal.*” (Mk 9,29)

Hogyan kezdjem?

Nem biztos, hogy a bibliai értelemben vett megbocsátás a benső változásával kezdődik. Hasonlóan az ellenség szeretetének kérdéséhez, Jézus elsősorban a megbocsátás gesztusaira biztat: bánj a másíkkal úgy, mint aki megbocsátott. Ez nem képmutatás, hiszen nem olyannak mutatom magam, amilyen nem vagyok, és igazából nem is akarok lenni, hanem úgy cselekszem, ahogy tudom, hiszem, hogy cselekednem kellene. „*Öltsétek magatokra az Űr Jézus Krisztust!*” – írja Pál (Róm 13,14). Kívül legye-tek már krisztusiak, akkor is, ha a benső még nem mindenben Krisztus-szerű. A megbékélésre most van szükség. Nincs idő kivárni, amíg megszületik a szívből jövő hajlandóság. Jézus elsődleges szán-déka a kiengesztelődés, ehhez pedig tanítványai aktív hozzájárulását várja, akkor is, ha bensőjük még nem hangolódott teljesen a megbocsátásra. Ez nem azt jelenti, hogy ez utóbbi ne lenne fontos. Sőt sokszor éppen az indítja el a megbocsátás belső folyamatát, ha már előzőleg képes voltam a szeretet gesztusaival bánni azzal, aki szeretetlen vagy éppenséggel kegyetlen volt irántam.

Ideje van a megbocsátásnak

„*A nap ne menjen le haragotokkal...*” – írja Pál az efezusiaknak. Az apostol tudja – talán saját tapasztatból is –, hogy időről időre óhatatlanul haragra lobbanunk. Nem jó, hogy így van, de elkerülhetetlen. Jézussal is megesett. A nagy kérdés, hogy milyen lesz haragunk utóélete. Ha még az éjjeli nyugalom-ra is magunkkal visszük, félő, hogy a reggeli ébredés után is velünk marad. Ez már nem a hirtelen, hanem a tudatosan őrzött, kéjjel ápolgatott harag. Ezen már uralkodhatnánk, hiszen ha hagynánk, idővel csitulna az eredeti indulat, de vonakodva tesszük, mert mint valami adóslevél, alkalmasint ér-vényesíthető erkölcsi előny, *jó lesz még valamire*. Belekerül abba a belső könyvelésbe, amelynek révén emberi kapcsolatainkat minél optimálisabban a magunk hasznára tudjuk működtetni. Ettől a haragtól az idő múlásával egyre nehezebb szabadulni, és szinte észrevétlenül mérgezi bensőnket, viszonyainkat. Jellemző verbális tünete a „megbocsátottam, de nem felejték” kijelentés.

Az igazi megbocsátásnak ugyanakkor nem használ a sürgetés. A türelmetlenség, különösen a sér-tő fél részéről, megakaszthatja, sőt visszájára is fordíthatja ezt az érzékeny folyamatot. Ilyenkor még Jézus idevonatkozó szavait idézgetni is csak olaj a tűzre. Tudomásul kell vennünk, hogy a megbocsá-tásnak is megvan a maga természetes inkubációs ideje, s hogy a koraszülött bocsánat könnyen erőt-len, életképtelen lehet.

A megbocsátás teológiája(?)

Nem biztos, hogy indokolt a megbocsátásról mint a többi fontos teológiai toposz mellé rendelhető témáról értekezni, hiszen ez maga a főtéma, az evangélium lényege. A Jézus-dráma Isten megbocsátó szeretetének aktusa. Sőt talán helyesebb lenne bibliai drámát mondani, hiszen ez a téma az Ószövetség mélyrétegeiben gyökeredzik. Az Istennel való szövetségi viszony feltételekre, kölcsönösségre, elszámoltatásra és szankciókra épülő logikája mellett korán megjelenik Isten irgalmas szeretetének, egyoldalú odafordulásának, sőt elköteleződésének motívuma is. Legérzékletesebb példája ennek Hóseás könyvének 11. fejezete, ahol még a kulisszák mögé, a Jahve bensőjében zajló folyamatokba is betekintést nyerünk. A szöveg nosztalgikus visszatekintéssel kezdődik, arra az időre, amikor a még gyermek Izraelt Isten a szeretet kötelékével vonta magához, és gondos szülőként nevelte. Ám hiába a szerető gondoskodás, felcseperedve a gyermek hűtlenné lett, más isteneknek áldozott. Ahogy fellángol a megcsalt isteni haragja, egy pillanatra úgy tűnik, itt is a deuteronomista sémával van dolgunk. Isten azonban – mintha elborzadna pusztuló népe gondolatától – hirtelen meggondolja és visszafogja magát: *„Hogyan adnálak oda, Efraim, hogyan szolgáltnálak ki, Izráel? [...] Megindult a szívem, egészen elfogott a szánalom. Nem izzó haragom szerint bánok vele, nem döntöm újból romlásba Efraimot, mert Isten vagyok én, nem ember.”* (Hós 11,8–9)

Jézus ezt a hagyományt éleszti újra egy olyan időszakban, amelyre a törvényalapú kegyesség egyeduralma jellemző. A názáreti zsinagógában – mintegy programbeszédként – azt a szolgálókat választja felolvasásra (Ézs 61,1–2), amely meghirdeti az Úr jókedvének, kegyelmének esztendejét, azaz a nagy elengedés alkalmát, de az Isten bosszúállására utaló szakaszt már nem idézi. Azzal pedig, hogy a felolvasást követően nem írásmagyarázatba kezd, hanem bejelenti a prófécia azonnali beteljesülését, önkényesen előrehozza, soron kívülé teszi az általános elengedés eseményét, világossá téve, hogy Isten irgalmának kiáradása nem tűr halasztást.

Az a benyomásom, hogy ez a *messiási türelmetlenség* tágabb, általánosabb értelemben is vonatkozatható arra, ahogy Jézus a bűnre, a bűn szerepének, jelentőségének és kezelésének kérdésére tekint. A béna meggyógyításának történetében minden ceremónia nélkül, mintegy a gyógyítás első lépéseként bejelenti az érintett bűneinek bocsánatát (Mk 2,1–12). Nyoma sincs bűnvallásnak, ahogy az sem derül ki, hogy a béna bánja-e egyáltalán a bűneit. Valószínű, hogy ez a feloldozás éppoly váratlanul érte őt, mint a többi jelenlévőt. Háborognak az írástudók, de joggal háborog a keresztény utókor is. Ők azért, mert Jézus autoritásával van bajuk, mi azért, mert túl egyszerűen, csak úgy szőrmentén intézi el a bűn és a bűnbocsánat kérdését. Míg a dogmatikus elme számára a bűn és annak kezelése az egész üdvesemény központi kérdése, addig Jézus szemében mintha mindkettő (!) inkább csak akadály lenne Isten szeretetének áradása útjában. Ebben az értelemben persze jelentősége van, de semmiképp sem a bűn (legalábbis mint absztrakció) Isten legfőbb problémája. Fontos megjegyezni, hogy a bűn problematikájának központi szerepbe emelése még Pál teológiájából sem vezethető le egyértelműen. Kétségtelen, hogy a Római levél az emberiség általános bűnösségének megállapításából indul ki, sőt fejezeteken keresztül, a kérdés különböző aspektusait vizsgálva igyekszik minden oldalról megtámogatni ezt a tézist. Számomra meggyőző ugyanakkor Ed P. SANDERS érvelése, aki szerint Pál gondolatmenete logikai szempontból fordítva, a megoldástól a probléma felé halad (1977, 474–511. o.). Ezek szerint Pál kiindulópontja a jézusi megváltás univerzális jelentősége. Ha pedig a megváltás minden emberre kiárad, akkor szükségképp mindenkinek szüksége van rá, tehát valamennyien (zsidók és görögök) reménytelenül bűnösök vagyunk, annak *kell* lennünk. Ez az, amit Pálnak *bizonnyítania kell*, mert Jézus művének egyetemességéhez kétség sem férhet.

A feltétlen megbocsátás jézusi igénye tehát nem önálló toposz, hanem része, velejárója Isten országa áradó térhódításának, amely Jézus működésével veszi kezdetét. Isten szabadító szeretetének valósága túlcsondul a törvény és a viszonyosság kalkulatív igazságán (Mt 5,20). Olyan világban élünk, helyesebben olyan világot működtetünk, amelyben az igazságtétel már nem oldja fel konfliktusainkat. Valamennyire mindenkinek igaza van, valamiért mindannyian elégtételre várunk. Egyedül a kiengesztelődést kezdeményező, egyoldalú, szuverén elhatározás mozdíthat el a holtpontról. Ezt teszi Isten a Jézus-eseményben, egyúttal ez a Jézus-esemény kihívása minden tanítvány számára.

Hivatkozott művek

DERRIDA, Jacques 2001. *On Cosmopolitanism and Forgiveness*. Routledge, London.

SANDERS, Ed P. 1977. *Paul and Palestinian Judaism. A Comparison of Patterns of Religion*. Fortress Press, Philadelphia. 474–511. o.